

**Iva Beljan Kovačić\***

Sveučilište u Mostaru

Filozofski fakultet

Odjel za hrvatski jezik i književnost

## **STARIJA HRVATSKA KNJIŽEVNOST U BIH U KNJIŽEVNOPOVIJESNIM ISTRAŽIVANJIMA**

**Apstrakt:** Starija hrvatska književna tradicija u Bosni i Hercegovini bila je predmet istraživanja znanosti o književnosti u različitim tipovima radova: u sintetskim pregledima povijesti književnosti, u književnopovijesnim studijama, te u stručnim radovima poput hrestomatija i drugih izbora tekstova popraćenih predgovorima. Ovaj se rad bavi načinom na koji je starija hrvatska književnost u BiH predstavljena i vrednovana u dosadašnjim književnopovijesnim istraživanjima. Polazi se od razine dostupnosti tekstova i (ne)postojanja njihovih suvremenih izdanja, a potom se promatraju problemi u književnopovijesnoj interpretaciji i vrednovanju ove građe, uzrokovani kako njezinim posebnostima (moralno-didaktična književnost s praktičnom funkcijom), tako i metodološkim pristupima samih istraživača. Rad time nastoji sagledati mjesto i ulogu koja se u povijesti književnosti i kulture pridaje ovoj književnoj tradiciji, ali naznačiti i smjernice za njezinu adekvatniju interpretaciju i valorizaciju.

**Ključne riječi:** hrvatska književnost u BiH, povijest književnosti, periodizacija, franjevačka književnost.

---

\*iva.beljan12@gmail.com

**I.**

Hrvatska književna tradicija u Bosni i Hercegovini ostala je do danas poprilično neistraženo područje. To se osobito može reći za njezin stariji segment, koji je doduše proučavan kao važan dio bosanskohercegovačke i hrvatske kulture, ali je u tradicionalnoj perspektivi u okvirima povijesti književnosti obrađivan i vrednovan uglavnom kao kulturno-povijesna ili jezična pojava. Interes suvremene znanosti o književnosti za pitanja i probleme koji su ostajali postrani tradicionalnih književnopovijesnih proučavanja otvara mogućnosti za pokušaj ponovne interpretacije i valorizacije ove građena način primjeren današnjim shvaćanjima.

U tom se okviru ovaj rad usmjerava na proučavanje stručne recepcije starije hrvatske književnosti BiH, odnosno na njezin status u znanosti o književnosti u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.<sup>1</sup> Pozornost je pritom usmjerena na obradu književne građe od početka 17. do početka 20. stoljeća, odnosno na književnost koju su uslijed specifičnih društveno-političkih okolnosti mahom stvarali bosanski i hercegovački franjevci. Položaj književnosti bosansko-humskog srednjovjekovlja u književnopovijesnim istraživanjima iz više razloga predstavlja specifičan problem koji zahtijeva posebnu studiju pa ovdje o njemu neće biti riječi. Gornja je granica pomaknuta na početak 20. stoljeća zbog toga što 19. stoljeće u starijoj hrvatskoj književnosti Bosne i Hercegovine čini prijelazni period između starijeg – tradicionalnog franjevačkog utilitarnog modela književnosti, i novog modela, koji se pojavljuje pod utjecajem književnosti hrvatskoga narodnog preporoda i europskoga romantizma.

Ovdje me u prvom redu zanima način na koji je ova književnost predstavljena i vrednovana u dosadašnjim književnopovijesnim istraživanjima, a posredno i predodžba koju nam o njoj posreduje znanstveni diskurs. Analiza je usmjerena najprije na razinu objavljivanja građe, potom na vrstu samih istraživanja, njihovu metodologiju i rezultate. Prepoznavanje osnovnih problema s kojima se povijest književnosti dosad susretala u prezentiranju ove književne građe može pomoći oblikovanju smjernica za njezino primjerenije književnopovijesno pozicioniranje i interpretaciju.

---

<sup>1</sup> Isti je korpus bio predmet istraživanja i povjesničara srpske književnosti, gdje su značajne priloge krajem 19. stoljeća dali Aleksandar Stojacković, Stojan Novaković i osobito Đorđe S. Đorđević kao autor prve monografske studije o Matiji Divkoviću. Usp. o tomu rad Vojislava Maksimovića u: Kuna, 1982: 244–247.

## II.

Moglo bi se reći da znanstveni interes za hrvatsku književnu tradiciju Bosne i Hercegovine postoji još od Filipa Lastrića u 18. st. U petom poglavlju svoga historiografskog djela *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae (Pregled starina Bosanske provincije, 1776)*<sup>2</sup> Lastrić donosi „popis pisaca Bosanske provincije koji su tiskali djela“ (Lastrić, 2003: 136-138), što predstavlja prvi pokušaj bibliografskoga rada na ovoj građi. Taj posao nastavljaju u 19. stoljeću Grga Martić i osobito Ivan Frano Jukić svojim radovima u *Bosanskom prijatelju* 1850. i 1851. godine.

Rad na biobibliografiji nastavlja se i u prvoj polovici 20. stoljeća (usp. Jelenić, 1925), a ovo je i vrijeme stvaranja određene slike o ovoj književnosti u književnopovijesnim radovima, koja se jednim svojim dijelom nije promijenila do danas. U tom pogledu treba izdvojiti stranice o hrvatskoj književnosti BiH u povijestima hrvatske književnosti Branka Vodnika (1913), Slavka Ježića (1944) i Mihovila Kombola (1945), od opsežnijih radova osobito djelo Dragutina Prohaske *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina* (1911), a koncem 60-ih godina i djelo Krešimira Georgijevića *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (1969).

Ovo je i vrijeme rada na prvoj (pozitivističkoj) fazi posla oko ove građe, koja je uključivala opise djela, istraživanje njihovih izvora, broja izdanja itd. i na tom planu ostavila neke do danas nezaobilazne rezultate.<sup>3</sup>

Obuhvatniji i metodološki inovativniji pristup ovoj književnosti započinje 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Ovaj je zamah bio potaknut interesom kulturnih i znanstvenih institucija te je rezultirao nizom važnih publikacija od kojih ću ovdje, zbog ograničenosti prostora, spomenuti tek neke od najvažnijih za povijest književnosti. Na planu kritičkih izdanja starih tekstova značajno je izdavanje franjevačkih ljetopisa iz 18. stoljeća, zatim sabranih Jukićevih i izabranih Martićevih djela, kao i izbora tekstova u dvjema vrijednim hrestomatijama bosanskohercegovačkih književnosti (Kuna i dr., 1974. i Kuna, 1974). Rad na biobibliografiji nastavljaju Ivan Alilović (1986) i Anto Slavko Kovačić (1991). Kao primjer metodološki osuvremenjenog književnopovijesnog

<sup>2</sup>Prvo je izdanje Lastrićeve povjestice izišlo u Veneciji 1765. godine pod naslovom *Epitome vetustatum Provinciae Bosniensis*, a u Anconi je 1776. tiskano drugo, prošireno izdanje, naslovljeno *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae*.

<sup>3</sup>Kao jedan od dobrih primjera spomenut ću rad Šime Urlića na izvorima Divkovićevih djela (v. Urlić, 1911. i 1921).

pristupa starijoj hrvatskoj književnosti BiH treba izdvojiti *Zbornik radova o Matiji Divkoviću* iz 1982. godine.

U 90-im je godinama rat na prostoru SFR Jugoslavije prekinuo ovaj zamah, a poslije rata on nije obnovljen u istom opsegu. Postoje pojedinačni projekti, ali organiziran rad priječi nepostojanje konkretne kulturne i znanstvene politike koja bi ga pokretala. Od institucionalno uokvirenih pothvata treba spomenuti projekt *Tihi pregaoci* Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, pokrenut 2000. godine, u okviru kojeg je dosad realizirano šesnaest znanstvenih skupova s objavljenim zbornicima radova o slabo obrađenim starim piscima.<sup>4</sup> Među njima je obrađen i dobar broj pisaca starije hrvatske književne tradicije Bosne i Hercegovine.<sup>5</sup>

Kad pogledamo poslove koji su dovršeni na ovoj građi, dolazimo do nekoliko problema, od kojih prvu predstavlja još uvijek slaba dostupnost tekstova. Malobrojni primjerci izdanja knjiga iz 17, 18. i 19. stoljeća teško su dostupni, često nepotpuni i oštećeni, široj publici k tome nepristupačni i zbog pisma i jezika. Velik broj tekstova starijih pisaca još nemamo u suvremenim cjelovitim transkribiranim izdanjima, priređenim za širu publiku. Ilustracije radi, prošle su 402 godine od tiskanja Divkovićeva *Nauka krsťjanskoga* 1611. do konca 2013. kad smo dobili njegovu cjelovitu transkripciju (usp. Divković, 2013).

Posljedice nedostupnosti građe ogledaju se i u tome što se njome povijest književnosti, moglo bi se reći, bavila na svojim marginama. Nerijetko se događalo i to da se sudovi o ovoj književnosti donose na osnovi odlomaka u hrestomatijama, a kako one, zbog same naravi žanra, favoriziraju narativne primjere iz franjevačkih knjiga, široko se uvriježila slika o franjevačkim piscima kao pripovjedačima priča za puk. Cjeline pak ovih djela pokazuju da u njima prevladava nenarativna – najčešće propovjednička i katekizamska proza. Riječ je dakle (i) o literaturi koju su stvarali pripadnici franjevačke elite koja se obrazovala u inozemstvu i u sastavljanju se svojih knjiga ugledala na europsku teološku i književnu produkciju.

---

<sup>4</sup> Od radova pojedinaca zaslužnih za ovaj projekt ovdje posebno izdvajam urednički i autorski rad prof. dr. Pavla Knezovića, kojem pripadaju i velike zasluge za istraživanje starije hrvatske književnosti u Bosni i Hercegovini.

<sup>5</sup> Treba napomenuti da su neki od obrađenih pisaca iz dalmatinske franjevačke provincije svojim književnim utjecajem i/ili podrijetlom također vezani (i) za stariju hrvatsku književnost u BiH. Tako su u okviru projekta *Tihi pregaoci* do sada obrađeni sljedeći pisci važni za povijest hrvatske književnosti BiH: Pavao Posilović, Tomo Babić, Jeronim Filipović, Lovro Šitović, Ivan Ančić, Petar Bakula i Stjepan Margitić.

Osim toga može se primijetiti da je starija književna historiografija, zbog svojih pozitivističkih metodoloških polazišta, bila mahom koncentrirana na probleme kao što su utvrđivanje broja i godina izdanja pojedinih djela, zatim osobito na problem izvora jer se radi o kompilatorskoj i prevoditeljskoj literaturi. Uz nemjerljive zasluge u radu na ovoj mukotrpnj fazi posla, ostavila je i manjkavosti jer se ovom književnošću uglavnom bavila kao kulturnom i društvenom pojavom ili kao jezičnom pojavom važnom za proces jezične standardizacije, a vrlo malo ili nikako kao književnošću. U skladu s tim pristupom bilo je i vrednovanje: ova je produkcija ocjenjivana češće kao doprinos kulturi, jezičnoj standardizaciji i očuvanju nacionalnog identiteta nego kao doprinos samoj književnosti.<sup>6</sup>

Kao primjer metodološke promjene u pristupu ovoj građi treba istaknuti već spomenuti *Zbornik radova o Matiji Divkoviću* iz 1982. godine. Zbornik je u znaku strukturalizma, koji ovoj književnosti pristupa kao književnumjetničkoj pojavi, a ne u prvom redu kao jezičnoj ili kulturnopovijesnoj, što je rezultiralo i novim spoznajama o njoj.<sup>7</sup>

### III.

Sljedeći problem koji se nameće prilikom pokušaja književnopovijesne prezentacije ove građe problem je pripadnosti, odnosno konteksta proučavanja, na koji umnogome utječu izvanknjiževni parametri, konkretno zemljopisne i političke granice. Taj se problem u tretmanu ove književnosti pojavljuje i u povijesti hrvatske književnosti i u okviru povijesti bosanskohercegovačkih književnosti.

Povijest hrvatske književnosti obrađuje ovu književnu tradiciju kao sastavni dio hrvatske kulture, ali je, pogotovo u starijoj književnoj historiografiji, vrlo očito da je ona najčešće obrađena izdvojeno, kao književnost bosanskih franjevaca, i vrlo šturo, kao produkcija važna za kulturne i jezično-standardizacijske procese, a manje za književnumjetničke. Ovi se pisci dakle najčešće percipiraju i obrađuju kao posebna cjelina, „književnost bosanskih franjevaca“ (ili kao „književni rad u Bosni“, usp. Vodnik, 1913: 216–224; 339–342), što uskraćuje mogućnost povezivanja njihova književnog rada s kontekstom u kojem je nastajao.

<sup>6</sup> V. primjer vrednovanja Divkovićeva djela u: Beljan, 2014: 63–89.

<sup>7</sup> Za književnopovijesna istraživanja starije hrvatske književnosti u BiH osobito su vrijedni radovi Ivanke Petrović (Kuna, 1982: 175–206), Eduarda Hercigonje (Kuna, 1982: 55–82), Rafe Bogišića (Kuna, 1982: 223–232), Franje Švelca (Kuna, 1982: 233–238) i dr.

Prezentiranje ove književnosti u okviru studija o književnostima u Bosni i Hercegovini bilo je obuhvatnije i iscrpnije. Međutim i u ovim je studijama uglavnom prisutan sličan problem, nastao zbog toga što se starija hrvatska književnost Bosne i Hercegovine prezentirala izolirano od širega konteksta, najčešće opet kao književnost bosanskih franjevac, što je ponekad dovodilo do toga da se zanemare neke osobitosti kulturnoga kruga u kojem je nastajala.

Ime franjevačke provincije Bosne Srebrene već se duže vrijeme veže za politički i kulturni kontekst Bosne i Hercegovine, zapravo često samo Bosne. Zbog toga se (a u vrijeme SFR Jugoslavije i uslijed pokušaja potiskivanja nacionalnih odrednica) njezino književno stvaralaštvo uobičajilo označavati sintagmom „književnost bosanskih franjevac“.

Međutim nekadašnja Bosna Srebrna, za vrijeme ekspanzije Osmanskoga Carstva, obuhvaća mnogo širi prostor, tako da se još početkom 17. stoljeća, u vrijeme Matije Divkovića, „proširila od Jadrana do Budima, na sjeveru, te do obala Crnoga mora, na istoku“ (Karamatić, 2006: 6). Sredinom 18. st. Bosna se Srebrna dijeli na bosansko-hercegovački (koji je zadržao status matice s povijesnim imenom), dalmatinski i tzv. prekosavski dio (Slavonija i Ugarska), a u 19. se stoljeću u posebnu provinciju odijelila i Hercegovina.

Bosna Srebrna prije dioba čini jedinstven kulturni prostor na kojem se razvila vrlo živa književna i kulturna djelatnost. To konkretno znači da su iste književne konvencije vrijedile i u bosansko-hercegovačkom i u slavonsko-srijemsko-ugarskom i u dalmatinskom dijelu provincije. Nakon njezinih dioba u 18. i 19. st. književna produkcija u svim dijelovima nastavlja zajedničku književnu tradiciju, što je očito iz žanrovskoga sustava, poimanja funkcije književnosti, tematskih, oblikovnih i stilskih značajki.

Franjevački pisci koje danas obično vežemo za bosanski zemljopisni i kulturni kontekst bili su, dakle, dio mnogo šire cjeline pa su imali i složeniju recepciju nego se u prvi mah čini. Djela tadašnjih istaknutih pisaca bila su utjecajna u svim dijelovima Bosne Srebrene. Spomenut ću nekoliko primjera. Djelo Matije Divkovića bilo je u dalmatinskom dijelu provincije toliko popularno da je anegdota o njegovoj recepciji ušla i u čuveno *Putovanje po Dalmaciji* Alberta Fortisa iz 1774. godine (usp. Georgijević, 1969: 152). Filip Lastrić proveo je dio života u slavonskom dijelu Bosne Srebrene, a bio je i njezin provincijal prije podjela (Kovačić, 1991: 207), pa su mu djela bila poznata daleko izvan granica današnje Bosne.

Utjecaji su, dakako, išli i u obrnutom smjeru: kronika *Tabula od ministara i kapitula* slavonskoga franjevca Andrije Šipračića poslužila je kao predložak za ljetopis bosanskoga franjevca Nikole Lašvanina, a Jeronim Filipović i Lovro Šitović, koji su

nakon podjela djelovali u dalmatinskoj franjevačkoj provinciji, bili su veoma utjecajni autori na bosansko-hercegovačkom području te su tako danas neodvojiv dio te književne tradicije.

Zanemarivanje ovoga konteksta može u književnopovijesnim radovima dovesti do neodgovarajućih načina proučavanja ove građe i njezine recepcije.<sup>8</sup>

#### IV.

Sljedeći problem u književnopovijesnoj obradi ove književnosti umnogome je povezan s kontekstom proučavanja, ali i s metodološkim izborima istraživača, i tiče se rasporeda građe u periodizacijske cjeline, što je izravno povezano i s načinima interpretacije i vrednovanja. U tom smislu možemo u literaturi prepoznati dva pristupa.

Prvi je karakterističan za (stariju) hrvatsku književnu historiografiju, a podrazumijeva nastojanje uklapanja starije hrvatske književnosti BiH u periodizacijski koncept karakterističan za zapadnoeuropsku književnost, a ovjeren i u hrvatskoj književnosti dubrovačko-dalmatinske provenijencije. Budući da se franjevačka literatura teško uklapa u taj okvir, ona je završila „na rubu“ književnopovijesnih pregleda. Problem na prvi pogled proizlazi iz specifičnosti ove književne produkcije, označene najčešće odrednicama poput „nabožno-poučna“ (Ježić, 1944: 121), „nabožno-praktična“ (Gabrić-Bagarić, 2004: 6) s „prosvjetno-didaktičnim namjerama“ (Rizvić, 1985: 83–84), „vjerska i odgojna“ (Bogišić, 1994: 88), „u religioznom duhu, pisana s određenim tendencijama, utilitarna“ (Kuna i dr., 1974: 7), „nadahnuta duhom katoličke obnove“

<sup>8</sup> U povijesti hrvatske književnosti postoji primjer obrade ove književne tradicije kao cjeline, u već spominjanom djelu Krešimira Georgijevića *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni* (1969). Georgijević ovdje ne povezuje samo franjevačku književnu tradiciju u Bosni, Hercegovini, Slavoniji i zagorskoj Dalmaciji, nego je obrađuje zajedno s poetički srodnom književnošću kajkavske Hrvatske, čime hrvatskoj književnoj historiografiji daje dobar primjer za obradu tradicije tzv. nabožne i didaktične literature. Između ostalog Georgijević naglašava da „književnost franjevaca u Bosni ne čini posebno, izdvojeno poglavlje od ostalog toka književnosti u našim krajevima: ona po svojim osnovnim crtama i tendencijama ulazi u okvir protureformatorske književnosti, kakva se razvijala u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji“ (Georgijević, 1969: 149). Međutim zbog Georgijevićeva pozitivističkoga metodološkoga pristupa ove su književne veze – mislim na unutarknjiževne, poetičke – ostale nerazrađene.

(Jelčić, 2004<sup>2</sup>: 61). Međutim problem proizlazi i iz pristupa pojedinih povjesničara ovoj građi.<sup>9</sup>

Većina povjesničara hrvatske književnosti predstavlja hrvatsku književnost kao cjelinu u kojoj se nastoji ovjeriti slijed književnih pojava karakterističan za zapadnoeuropsku književnost. Budući da se u franjevačkoj predmodernoj književnosti taj očekivani slijed – renesansa, barok, prosvjetiteljstvo – ne može posve jasno utvrditi, ona se uglavnom obrađuje kao svojevrsan dodatak dominantnoj književnoj produkciji, važan u kulturno-povijesnom i jezičnom pogledu.

U starijoj književnoj historiografiji za franjevačku je književnost 17. st. najčešće oblikovana odrednica „književnost protureformacije“ ili „književnost katoličke obnove“ (Vodnik, 1913: 216; Ježić, 1944: 120–121; Kombol, 1945: 214–215; Georgijević, 1969: 49; Ravlić, 1972: 159). Slična je situacija i u povijestima književnosti i hrestomatijama koje se bave (i) hrvatskom književnošću u Bosni i Hercegovini (Prohaska, 1911: 64; Rizvić, 1985: 84; Kuna i dr., 1974: 7–8; Kuna, 1974: 113–114). Književnost 18. st. uglavnom je označena samo odrednicom stoljeća i okarakterizirana kao nastavak književnoga rada započetog u 17. st., s tim da je, kako konstatira već Vodnik, „taj rad sada mnogo neznatniji, a još jednoličniji sadržajem“ (1913: 339).

Teškoće s periodizacijom ove književnosti mogle bi se objasniti pomoću rezultata do kojih je došao Zoran Kravar u analizi teškoća s proučavanjem književnosti 17. stoljeća, nastalih zbog velike razlike u zapadnoeuropskoj književnoj kulturi toga vremena s jedne strane, te u srednjoeuropskoj i istočnoeuropskoj s druge.

Kad promotrimo narav starije hrvatske književnosti u BiH i uopće nabožne literature u Hrvatskoj, mogli bismo reći da na prostoru današnje hrvatske kulture u predmodernom razdoblju možemo prepoznati dva tipa književne prakse, koja Zoran Kravar naziva predrenesansnim i postrenesansnim. Odlučujuća je razlika među njima izostanak odnosno pojava književne renesanse i s njom emancipacije književnosti od njezinih srednjovjekovnih uloga (usp. Kravar, 1988: 7–48).

Književnost na područjima koje je nekad obuhvaćala franjevačka provincija Bosna Srebrena (kao i, primjerice, nabožno-didaktična književnost u sjevernoj Hrvatskoj) nastaje na predrenesansnoj osnovi. To se očituje u nizu elemenata kao što su

---

<sup>9</sup> Razlog je djelomično u nedovoljno jasnom stavu koji su povjesničari hrvatske književnosti ponekad imali prema hrvatskoj književnosti u BiH. Produktivno je zato ovaj odnos čitati i u ključu odnosa kulturnoga centra i periferije (v. Grmača, 2012).



žanrovski sustav, oblikovni postupci, funkcija književnosti, odnos prema autorstvu, odnos prema izvorima, stilske osobine, tematski sloj, svjetonazor itd. Tako se ova tradicija umnogome razlikuje od dubrovačko-dalmatinske, koju je u nabrojanim elementima obilježila pojava renesanse. Ove su dvije književne tradicije često obrađivane na način da su se periodizacijski i opisni modeli prikladni za jednu primjenjivali i na drugu, što je jednako često dovodilo do neadekvatnih načina prezentiranja i vrednovanja.

Drugi pristup ovom problemu podrazumijeva bavljenje hrvatskom književnošću BiH bez nastojanja njezina povezivanja s općim stilsko-periodizacijskim pojavama. Ovaj se pristup pokazuje neadekvatnim kada promotrimo interakciju spomenutih dviju književnih paradigmi u predmodernome razdoblju, koja postupno unosi promjene u franjevački književni model nastao na srednjovjekovnoj poetici.

Promjene se mogu pratiti i u osobinama ustaljenih franjevačkih žanrova, podrijetlom iz srednjovjekovnoga žanrovskog sustava. Već je uočeno, primjerice, da se u žanru propovijedi mogu primijetiti određene tematske i stilske mijene pa se tako propovijed 17. st. razlikuje od one u 18. po elementima koji se mogu dovesti u vezu s književnim barokom, odnosno prosvjetiteljstvom (usp. Bratulić, 1991; Zečević, 1993; Demo, 2005). Isto se može primijetiti i u drugim praktičnim žanrovima ove književnosti kao što su priručnici za primanje sakramenta ispovijedi (Beljan, 2014: 57–59) pa čak i u samostanskim ljetopisima. Tako ljetopis Nikole Lašvanina iz 18. stoljeća nastaje na osobinama srednjovjekovnoga kroničarstva, dok nešto mlađe ljetopise Bone Benića i Marijana Bogdanovića odlikuje prosvjetiteljski pogled na povijest, što se očituje i na tematskoj i na oblikovnoj razini.

Upravo zbog toga, dakle, nisu adekvatni pristupi ovoj književnosti u kojima se ona proučava odvojeno od nadnacionalnih književnih pojava, kao književna produkcija u kojoj se ne očituju stilske i poetičke mijene.

Praćenje ovih polaganih promjena u starijoj hrvatskoj književnosti BiH vodi i tome da se uobičajeno predstavljanje književnosti 17. i 18. stoljeća kao jedinstvene cjeline, kao i koncept mehaničke periodizacije po stoljećima, prisutan u literaturi, dovede u pitanje. Sredinom 18. stoljeća u ovoj književnosti dolazi do promjena koje su ovdje ukratko skicirane na primjeru žanrova, a one polako mijenjaju književni model koji je u 17. stoljeću utemeljio Matija Divković. Promjene su potaknute racionalizmom epohe i najbolje ih predstavlja znanstveni i književni rad Filipa Lastrića.<sup>10</sup>

<sup>10</sup> Naznake ove mogućnosti u periodizaciji, koja se kasnije ne ponavlja u književnoj historiografiji, postoje u knjizi *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der*

Očitije promjene u ovu književnost unose pisci 19. stoljeća pod izravnim utjecajem poetike preporodne književnosti u Hrvatskoj. Počevši od 40-ih godina 19. stoljeća – a to je vrijeme kad se Ivan Frano Jukić vraća iz inozemstva u Bosnu i započinje svoj kulturni i književni rad – hrvatska književnost Bosne i Hercegovine doživljava znatne modifikacije na tematskom, oblikovnom i žanrovskom planu, kao i na planu poimanja funkcije književnosti: književnost se i dalje, kao i u prethodnim stoljećima, poima kao djelatnost koja ima vanjsku svrhu, ali se dotadašnjoj moralno-didaktičnoj i religioznoj pridružuju i socijalna i nacionalna funkcija.

Kad se nabrojani elementi uzmu u obzir, model periodizacije franjevačke književnosti kao polazište za njezinu književnopovijesnu interpretaciju mogao bi izgledati ovako:

- Književnost 17. i prve polovice 18. stoljeća: nabožna, moralno-didaktična literatura s praktičnom primjenom; u stilsko-formalnom smislu utemeljena na srednjovjekovnoj književnoj paradigmi, uz idejni poticaj katoličke obnove i u zanimljivu odnosu s dubrovačko-dalmatinskom književnošću renesanse i baroka; književnost čiji je model zacrtao Matija Divković i u pogledu izvora, žanrova, oblikovnih postupaka i drugih osobina.
- Književnost druge polovice 18. i prvih triju desetljeća 19. stoljeća: u osnovnim crtama nastavlja tradiciju prethodnoga stoljeća, ali pod utjecajem racionalizma 18. stoljeća unosi poneke promjene u franjevački književni model; promjene se tiču tematskih, formalnih i idejnih aspekata, a djelomično i žanrovskoga sustava.
- Književnost od 40-ih godina 19. do drugoga desetljeća 20. stoljeća: nastaje na temelju tradicionalnoga franjevačkog modela nabožne i moralno-didaktične

---

*Herzegowina* (1911) Dragutina Prohaske. On, naime, franjevačke pisce prve polovice 18. stoljeća (S. Margitića, T. Babića, L. Šitovića, M. Lekušića) određuje kao nastavak ranijih franjevačkih književnih preokupacija (povezanih s katoličkom obnovom), dok Filipa Lastrića obrađuje u dijelu koji naziva prosvjetiteljstvom („Aufklärung und historischer Patriotismus“; Prohaska, 1911: 138–146). Razlog je tomu u prvom redu Lastrićev historioografski rad, jer druge njegove knjige Prohaska dotiče tek usputno, pa mu je koncepcija prosvjetiteljstva ipak utemeljena samo na proučavanju znanstvene Lastrićeve djelatnosti. U istom segmentu Prohaska obrađuje i pisce druge polovice 18. i početka 19. stoljeća: J. Filipovića, M. Dobretića, L. Vladimirovića, V. Vicića te pisce čiji se rad vremenski proteže u 19. stoljeće, ali po svojim preokupacijama pripadaju 18. a to su G. Ilijić Varešanin, A. Miletić i A. Matić. Prohaskini su kriteriji, primjetno je, izvanknjiževne naravi, međutim indikativno je da je književnost od Lastrića nadalje razdvojio od književnosti 17. i prve polovice 18. stoljeća te joj pripisao značajke prosvjetiteljstva.

književnosti, a s druge strane u nj unosi promjene potaknute recepcijom hrvatskog narodnog preporoda. Promjene zahvaćaju i tematski plan, ali i oblikovne postupke, funkciju književnosti (religioznoj i didaktičkoj pridružuju se socijalna i nacionalna funkcija) te žanrovski sustav, koji uz srednjovjekovne žanrove, karakteristične za franjevačku tradiciju, sadrži i novovjekovne, kao što su spjevovi, lirske i epske pjesme, putopisi i pripovijetke.

Ovakav periodizacijski model pruža više mogućnosti za uočavanje razlika koje se u starijoj hrvatskoj književnosti BiH pojavljuju u pojedinim razdobljima i među pojedinim autorima, što pokazuje da ona nije tek nabožno-praktična produkcija odvojena od stilskih mijena. Kad imamo na umu da periodizacija nije tek mehanička raspodjela građe nego umnogome utječe na njezinu interpretaciju i vrednovanje, važnost uočavanja „sitnih“ razlika pokazuje se još većom.

## V.

I na koncu dolazimo do predodžbe koju je znanstvena recepcija posredovala o ovoj književnosti, o čemu je dijelom već bilo riječi. Predodžbe se stvaraju i na osnovi određenog metodološkog izbora istraživača, kao i zbog učitavanja suvremenih kategorija (političkih, nacionalnih i drugih) u građu.

Povijest književnosti ovom se književnošću do novijega vremena, koje je donijelo i interes za rubne književne pojave, uglavnom bavila kao kulturnom ili jezičnom pojavom, a vrlo malo kao književnom. Iz ovdje predstavljenih problema oko periodizacije dobrim dijelom proizlazi i problem vrednovanja ove književne produkcije, označene kao utilitarna, estetski nerelevantna, kompilatorska/neoriginalna, važna u kulturno-povijesnom, jezično-standardizacijskom ili nacionalno-konfesionalnom pogledu.<sup>11</sup>

Slika koja se o ovoj književnoj tradiciji stvorila vrlo je ambivalentna. S jedne strane imamo zanemarivanje, koje se ogleda između ostalog i u slaboj istraženosti predmeta, a s druge strane apolojski odnos prema njoj. Pritom se apologije ne tiču

---

<sup>11</sup> Pitanje vrednovanja prvi su problematizirali pojedini autori iz spominjanog *Zbornika radova o Matiji Divkoviću*, ističući da ova književnost nastaje na srednjovjekovnoj poetici, čije vrijednosti i poimanje funkcije književnosti nisu sukladne novovjekovnim. Upravo se među ovim radovima nalaze i sjajni primjeri izučavanja i vrednovanja tekstova ove književnosti kao književnoumjetničkih, a ne (samo) kao kulturno-povijesnih činjenica (primjerice radovi Ivanke Petrović, Eduarda Hercigonje, Rafe Bogišića i dr.).

toliko ove književnosti kao književnosti, nego se tiču njezina ispunjavanja nekog vanjskog cilja. Književna tradicija postaje ulog u apologiji nacionalnog ili multinacionalnog identiteta, kao i religioznog – u apologiji katoličanstva ili franjevaštva. Raspon od ignoriranja ove književnosti do njezine nekritičke apologije pokazuje da se vrednuje kao djelatnost podređena vanjskoj svrsi.

Suprotno uvriježenim predodžbama, starija hrvatska književnost Bosne i Hercegovine nije (samo) književnost koja obiluje zanimljivim pričicama i koja je važan čimbenik u procesu jezične standardizacije. To je ujedno književnost koja obiluje normativnim katekizamskim diskursom te je svojim temama, žanrovskim sustavom, oblikovnim postupcima, pa i poimanjem samog smisla književnoga stvaranja, utjecala na oblikovanje niza ustaljenih predodžaba o ulozi Crkve, o pitanjima morala, povijesti, pripadnosti zajednici itd.

Kada se ova književna tradicija sagleda kao živ proces a ne kao (jezični, kulturni ili nacionalni) spomenik, otvara se niz mogućnosti za njezina istraživanja unutar različitih znanstvenih disciplina. U okviru znanosti o književnosti potreban je pristup ovoj građi koji podrazumijeva uvažavanje njezinih specifičnosti te oblikovanje adekvatnih modela opisa, periodizacije, interpretacije i vrednovanja, izbjegavajući nametanje estetskih mjerila nepoznatih dobu u kojem je nastajala. S druge strane, unatoč specifičnostima koje karakteriziraju ovu nabožnu i praktičnu književnu produkciju, potrebno se njome baviti kao književnošću, a ne (samo) kao jezičnom ili kulturno-povijesnom građom.

### Literatura:

- Alilović, I. (1986). *Biobibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine do godine 1918*. Zagreb: I. Alilović i Kršćanska sadašnjost.
- Beljan, I. (2014). *Na rubu književnosti: rasprave o hrvatskim piscima u BiH*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.
- Bogišić, R. (1994). Književnost bosansko-hercegovačkih franjevaca u hrvatskoj književnoj matici. U: Marko Karamatić (ur.), *Sedam stoljeća bosanskih franjevaca 1291–1991 (183–196)*. Samobor: Franjevačka teologija Sarajevo.
- Bratulić, J. (1991). Hrvatska barokna propovijed. U: Dunja Fališevac (ur.), *Hrvatski književni barok (279–295)*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Demo, Š. (2005). Homiletska metoda Jeronima Filipovića. U: Alojz Jembrih (ur.),

- Zbornik o Jeronimu Filipoviću (63–79)*. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Divković, M. (2013). *Nauk krstjanski za narod slovinski \* Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne Bogorodice, Divice Marije*. Sarajevo: Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene.
- Gabrić-Bagarić, D. (2004). *Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti od 11. do 19. stoljeća*. Zagreb – Sarajevo: HKD Napredak.
- Georgijević, K. (1969). *Hrvatska književnost od 16. do 18. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Grmača, D. (2012). Spisateljstvo franjevaca Bosne Srebrene u književnoj historiografiji. *Bosna franciscana*, 36, 35–50.
- Jelčić, D. (1971). *Povijest hrvatske književnosti: tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Jelenić, J. (1925). *Bio-bibliografija franjevaca Bosne SrebreničkeI*. Zagreb.
- Ježić, S. (1944). *Hrvatska književnost: od početka do danas 1100-1941*. Zagreb: Nakl. A. Velzek.
- Karamatić, M. (2006). *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od sredine XIII. do konca XIX. stoljeća*. Sarajevo: Matica hrvatska i HKD Napredak.
- Kombol, M. (1945). *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kovačić, A. S. (1991). *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*. Sarajevo: Svjetlost – Narodna i univerzitetska biblioteka BiH – Franjevački provincijalat Bosne Srebrene.
- Kravar, Z. (1988). Književnost 17. stoljeća i pojam „barok”. U: Živa Benčić i Dunja Fališevac(ur.), *Književni barok (proučavanje baroka na Filozofskom fakultetu u Zagrebu) (7–48)*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Kuna, H. i dr. (1974). *Bosanskohercegovačka književna hrestomatija. I: Starija književnost*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Kuna, H. (1974). *Hrestomatija starije bosanske književnosti. I: Srednjovjekovna književnost i hrvatska književna tradicija*. Sarajevo: Svjetlost.
- Kuna, H. (1982). *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost.
- Lastrić, F. (2003). *Pregled starina Bosanske provincije*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

- Prohaska, D. (1911). *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina*. Zagreb.
- Ravlić, J. (1972). *Zbornik proze XVI. i XVII. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Rizvić, M. (1985). *Pregled književnosti naroda Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Urlić, Š. (1911). Izvori Divkovićevih priča, legenda i Gospinih „zlamenja”. *Nastavni vjesnik*, 19,241–264.
- Urlić, Š. (1921). Nešto o izvorima Divkovićevih „Besjeda”. *Rad JAZU*, 224, 313–347.
- Vodnik, B. (1913). *Povijest hrvatske književnosti: Od humanizma do potkraj 18. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Zečević, D. (1993). *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*. Osijek – Zagreb: Izdavački centar Otvorenog sveučilišta – Institut za etnologiju i folkloristiku.

**Iva Beljan Kovačić**

#### **OLDER CROATIAN LITERATURE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA IN LITERARY-HISTORICAL RESEARCH**

**Summary:** Older Croatian literature tradition in Bosnia and Herzegovina has been the subject of investigation in the study of literature in various types of papers: in comprehensive surveys of the history of literature, in literary-historical studies, as well as in professional papers like chrestomathies and other text selections with preface. This paper focuses upon the way older Croatian literature in Bosnia and Herzegovina is presented and valued in the former literary-historical research. The starting point is the level of availability of the texts and the (non)existence of their contemporary issues. Subsequently we elaborate the problems in literary-historical interpretation and validation of this material, which were caused by its particularities (moral and didactic literature with practical function) as well as by the methodological approaches of the researchers. Therefore the paper aims at giving a place, a role and value that in the history of literature belongs to this literary tradition.

**Key words:** Croatian literature in Bosnia and Herzegovina, history of literature, periodization, Franciscan literature.

Датум пријема: 15.3.2016.

Датум исправки: 28.11.2016.

Датум одобрења: 2.12.2016.